

กลุ่มปราสาทตาเมือน
อโรคยสถาน เส้นทางความสัมพันธ์แห่งชนชาติพันธุ์เขมร ไทย กัมพูชา
Ta Muen Castle: The Arokaya Place and the Relationship Routes of
Khmer, Thai, and Cambodian

พระปลัดวัชร วัชรญาณ (เกิดสบาย)
วิทยาเขตสุรินทร์

บทคัดย่อ

กลุ่มปราสาทตาเมือนธม สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดู ปัจจุบันติดเขตแดนไทย-กัมพูชา เป็นปราสาทตั้งอยู่บนแนวเทือกเขาพนมดงรัก สร้างด้วยหินทราย คติแห่งการสร้างปราสาทด้านศรัทธาในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย จากประวัติศาสตร์หลังยุคโบราณและประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญของโลกที่เข้ามาถึงบ้านเรือนประชาชนทั่วทุกแห่ง ตามความเชื่อศรัทธาอันเป็นขนบธรรมเนียมเก่าแก่ของวัฒนธรรมเขมรชาวพื้นเมืองเขมรในแถบจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์นั้นมีกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมอยู่ด้วยกัน 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร กลุ่มชาติพันธุ์ลาว กูย กลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่มีวัฒนธรรมภาษาซึ่งสื่อสารกันด้วยภาษาเขมร ดังที่ทราบแล้วนั้น

การศึกษาพบว่า 1) สถานที่แห่งนี้ยังคงเป็นแหล่งโบราณสถานที่ยังคงความศักดิ์สิทธิ์ บนพื้นฐานความเชื่อเดิมตั้งแต่สมัยพระนครจนถึงขณะนี้ 2) ส่งผลให้เกิดความรักความสัมพันธ์อันดีระหว่างสองประเทศ ทุกๆปียังมีชาวกัมพูชาขึ้นมาถวายของสักการะและทำพิธีต่างๆ ตามความเชื่อของชุมชน 3) ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตรอบด้านของชนชาติพันธุ์เขมรทั้งกัมพูชาและไทย

ทั้งนี้กลุ่มปราสาทตาเมือน นอกจากเป็นอโรคยสถานแล้ว ยังเป็นเส้นทางแห่งความสัมพันธ์แห่งชนชาติไทยและกัมพูชาในอดีต และยังสร้างความปรารถนาดีต่อกันท่ามกลางความขัดแย้งในเชิงภูมิศาสตร์ แต่ด้านความเชื่อทางวัฒนธรรมนั้นก็ยังถือปฏิบัติเหมือนเดิม และมีการรักษาวัฒนธรรม มาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: ปราสาทตาเมือน, เส้นทางความสัมพันธ์, เขมร, ไทย, กัมพูชา

Abstract

Ta Muen castle is a temple of Hinduism. It is located on the Phanom Dong Rak. It is called Sandstone - the faith of Hinduism. Historically, the ancient and cultural traditions of the community surrounding it have changed to be the prosperity of the world and became homes of the people. According to ancient beliefs of Khmer culture, the Khmer natives in Surin, Buriram, Sisaket, are categorized into three ethnic groups, Khmer, Lao Khue, Khmer who speaks Khmer language. The study found that 1) this place is still a sacred site. 2) It is an evidence of love between the two countries. Every year, Cambodians come to

there to offer sacrifices and ceremonies. They are the activities of belief of the community.

3) It is influent over lifestyle of both Cambodians and Thais. The Ta Muen Castle was Arokaya place that became an evidence of relationship between Thai and Cambodian people in the past. It created a geographic conflicts but the cultural belief is still the same. It can keep the culture from the past to present.

Keywords: Ta Muen Castle, Relationship Route, Cambodian, Thai, Cambodia

บทนำ

โบราณสถานกลุ่มปราสาทตาเมือน มีความสัมพันธ์ทางความเชื่อระหว่างวัฒนธรรมอันน่าสนใจของชนชาติพันธุ์เขมร ทั้งประเทศไทย และกัมพูชา ซึ่งมีการกล่าวขานถึงตำนานและเรื่องราวอันน่าสนใจให้นุชนรุ่นหลังได้สืบทอดและถือเป็นแบบแนวทางในการปฏิบัติ โดยครั้งนี้มาศึกษากลุ่มปราสาทตาเมือน ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านหนองคันนาสามัคคี ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ในเขตชายแดนไทยกัมพูชา เป็นแหล่งที่อดีตเคยเป็นเส้นทางสู่เมืองพระนครของขอม มีเพียงแนวทิศเขาตงเร็ก เป็นพรหมแดนธรรมชาติ คนโบราณมีการใช้เส้นทางผ่าช่องเขาที่มีอยู่ตลอดแนว แต่สำหรับที่ช่องตาเมือน หรือตาเมียงนี้มี ลักษณะพิเศษคือมีปราสาทหินสามหลังอยู่ใกล้ๆกัน เรียงลำดับจากขนาดใหญ่ไปขนาดเล็ก เรียกว่ากลุ่มปราสาทตาเมือน โดยปราสาทแต่ละหลังมีขนาดและประโยชน์ที่ใช้สอยแตกต่างกันไป ทำให้เกิดความสนใจว่า กลุ่มปราสาทตาเมือน เป็นทั้ง อโรคยสถาน โรงพยาบาล รักษาคนป่วย ทั้งเป็นเส้นทางแห่งอริยมรรคของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สร้างความสัมพันธ์แห่งชนชาติไทยและกัมพูชา ในอดีต¹ บริเวณที่ตั้งของโบราณสถานกลุ่มนี้ อยู่ในแนวเส้นทางโบราณที่เชื่อมต่อระหว่างชุมชนในประเทศกัมพูชา กบพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยผ่านช่องตาเมือน ซึ่งเป็นช่องเขาหนึ่งของเทือกเขาพนมดงรัก การที่เป็นพื้นที่สำคัญในอดีต จึงมีการสร้างเทวสถานที่เป็นศูนย์กลางทางความเชื่อของชุมชนขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 18 จึงมีการสร้างสถานพยาบาลและที่พักคนเดินทางขึ้นในเส้นทางนี้² ส่วนปัจจุบันมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ความสัมพันธ์แห่งชนชาติไทยและกัมพูชาอย่างไร จึงได้ศึกษาสภาพปัจจุบันโดยเชื่อมโยงเรื่องราวในอดีต เพื่อที่จะค้นคว้าหาคำตอบและแสวงหาด้านแนวคิดและความรู้อันจะเกิดขึ้นในการศึกษาสนใจในครั้งนี้

กลุ่มปราสาทตาเมือน

ปราสาทตาเมือน เป็นศาสนสถานประจำที่พักคนเดินทาง สร้างขึ้นในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724-1761)แห่งอาณาจักรเขมรโบราณ ตามข้อความจารึกปราสาทพระขรรค์ ประเทศกัมพูชา ที่กล่าวไว้ว่า พระองค์โปรดให้สร้างที่พักคนเดินทาง 121 แห่ง จากเมืองพระนครหลวงไปยังเมืองต่างๆ เส้นทางที่มายังเมืองพิมายมีที่พักคนเดินทางจำนวน 17 แห่งด้วยกัน และปราสาทตาเมือนเป็นศาสนสถานประจำที่พักคน

¹ กรมศิลปากร, **เที่ยวท่องส่งวัฒนธรรม: ตามรอยขอมถึงริมโขง**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ รุ่งศิลป์ การพิมพ์, 2557), หน้า 121.

² กรมศิลปากร, **โบราณสถาน กลุ่มปราสาทตาเมือน**, (นครราชสีมา: กระทรวงวัฒนธรรม, ม.ป.ป.).

เดือนทางหลังหนึ่งในเส้นทางดังกล่าว³ กลุ่มปราสาทตาเมือนในพื้นที่มีหลักฐานทางโบราณคดีแบ่งเป็นสองแห่ง คือ ปราสาทตาเมือนธม และปราสาทตาเมือนโต๊ดโดยในพื้นที่ในการตั้งนั้นไม่ห่างกันโดยกำหนดดังนี้ คือ ปราสาทที่ 1 ปราสาทตาเมือนธม (คำว่า ตาเมือนธม เป็นภาษาเขมรแปลว่า ตาไก่ใหญ่) ปราสาทหินทราย โบราณขนาดใหญ่ที่สุด ปราสาทที่ 2 ปราสาทตาเมือนโต๊ด กลุ่มปราสาทตาเมือน ปราสาททั้งสามตั้งอยู่ ใกล้เคียงกันบนแนวภูเขาบรรทัด ในตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ติดชายแดนกัมพูชาห่างเพียง 100 เมตรเท่านั้น โดยตัวปราสาทตาเมือนธม สร้างคร่อมโขดหินธรรมชาติที่ศักดิ์สิทธิ์ในรูปของสวามัญ ลึงค์ หรือลึงค์ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และนี่เองที่เป็นเครื่องหมายที่แสดงว่า ปราสาทหลังนี้เป็นศาสนาสถานในศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย เป็นที่สำหรับประกอบพิธีกรรม แต่ภายหลังได้ถูกใช้เป็นพุทธสถาน นักโบราณคดีกำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 ตรงกับศิลปะขอมแบบบาปวน⁴

ปราสาทตาเมือนธม เป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดใน กลุ่มตั้งอยู่บนแนวภูเขาบรรทัด ซึ่งเป็นแนวบรมแดนระหว่างประเทศไทย และประเทศกัมพูชา⁵ ตัวปราสาทอยู่บนเนินเขาสร้างคร่อมโขดหินธรรมชาติที่ศักดิ์สิทธิ์ในรูปของสวามัญลึงค์ และเป็นที่สำหรับประกอบพิธีกรรม อยู่ใกล้ดินแดนเขมรมากที่สุด ปราสาทแห่งนี้หันหน้าไปทางทิศใต้ ผิดแผกจากแห่งอื่นซึ่งมักหันหน้าไปทางทิศตะวันออก คงจะรับกับเส้นทางที่มาจากเขมรท่าผ่านมาทางช่องทางตาเมือนนี้ ปราสาทตาเมือนธมนอกจากนี้ยังมีอาคารอื่นคือปรางค์ก่อด้วยหินทรายสองหลัง อยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน บรรณาลัย ศิลาลงสองหลัง และนอกระเบียงคด ชุ่มประตู่ (โคปุระ) ด้านทิศใต้ บันไดทางลง ทิศเหนือมีสระน้ำขนาดเล็กสองสระ กรมศิลปากร ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานทั้ง 3 กลุ่มตาเมือน โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 ตอนที่ 75 ลงวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ.2478⁶ เนื่องจากปราสาทแห่งนี้อยู่ใกล้เขตชายแดน การเที่ยวชมจึงควรอยู่เฉพาะภายในเขตปราสาทเท่านั้น ไม่ควรเดินออกไปไกลจากแนวต้นไม้รอบปราสาทเพราะพื้นที่นี้ยังไม่ปลอดภัยนัก โบราณสถานแห่งนี้ได้รับความสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานทหารที่ได้รับความร่วมมือในการดูแลโบราณสถานต่างๆ และให้ความปลอดภัยแต่ผู้มาเยี่ยมเยียนเที่ยวชม โดยเปิดบริการให้เข้าชมทุกวัน

ตัวปราสาทตาเมือนธมจะหันหน้าไปทางทิศใต้ ต่างจากปราสาทอื่นๆ ที่มักหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และทิศเหนือ เช่น ปราสาทพระวิหาร ซึ่งห่างจากด้านหน้าของปราสาทนี้ออกไปในเขตกัมพูชาจะมีสระน้ำมีถนนตัดผ่านมาจากเมืองพระนครของเมืองเสียมราฐบุรี โดยถนนเส้นนี้ได้มีการกล่าวถึงในจารึกปราสาทพระขรรค์ ในเมืองพระนครว่า ได้ถูกตัดขึ้นในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ.1724-1763) เพื่อเชื่อมระหว่างเมืองพระนครกับเมืองพิมาย ตัดผ่านมาถึงสระน้ำของปราสาทหลังนี้ ก็น่าจะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่ามีความสำคัญพอสมควร

³ กรมศิลปากร, โบราณสถาน กลุ่มปราสาทตาเมือน.

⁴ ปราสาทตาเมือนธมมนต์คำสาปในจารึก “ปราสาทตาเมือนธม” PRASAT TA MUEAN THOM มนต์คำสาปในจารึก [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล:<http://review.tourismthailand.org/prasattamueanthom/> [22 กันยายน 2560].

⁵ กรมศิลปากร, เที่ยวท่องส่งวัฒนธรรม: ตามรอยขอมถึงริมโขง, หน้า 125.

⁶ เรื่องเดียวกัน.

อีกนัยหนึ่ง ปราสาทตาเมือนธม อยู่ห่างจากพื้นที่ปราสาทพระวิหาร ที่สร้างในพุทธศตวรรษที่ 15 ไปทางตะวันตก ประมาณ 150 กิโลเมตร แม้จะไม่โด่งดังเท่าปราสาทนครวัด หรือปราสาทพระวิหาร แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของสถาปัตยกรรมอันนำมาซึ่งรρύของอาณาจักรขอมโบราณ ปราสาทตาเมือนธม ถูกสร้างเป็นพระตำหนักพักผ่อนของกษัตริย์ขอม ในยุคโบราณตั้งอยู่ริมถนน โบราณที่เชื่อมระหว่างเมืองที่ตั้งปราสาทนครวัดกับดินแดนที่เป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในปัจจุบัน โดยฝ่ายไทยอ้างว่าปราสาทตาเมือนธมตั้งอยู่ในพื้นที่ทับซ้อน สำคัญ กลุ่มปราสาทตาเมือนธม ในอดีตสถานที่แห่งนี้เป็นสิ่งก่อสร้างที่เชื่อว่าเป็น ที่พักคนเดินทาง หรือที่เรียกกันว่า "ธรรมศาลา-บ้านมีไฟ" แห่งหนึ่งใน 121 แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 มหาราชองค์สุดท้าย แห่งเมืองพระนคร โปรดฯ ให้สร้างขึ้นจากเมืองยโสธรปุระ เมืองหลวงของอาณาจักรขอมโบราณไปยังเมืองพิมาย จึงถือว่าเป็นปราสาทหินที่เชื่อมโยงเส้นทางอารยธรรมขอมโบราณ ระหว่างปราสาทนครวัด-นครธม ประเทศกัมพูชา กับปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ และ ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

นอกจากนี้ ปราสาทตาเมือนโต๊ด ในกลุ่มปราสาทตาเมือน ยังเป็นอโรคยศาลา (โรงพยาบาลในสมัยนั้น) หลงสุดท้ายในเขตประเทศไทย ที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุด ซึ่งเป็น 1 ใน 102 แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7⁷ โปรดให้สร้างเพื่อช่วยเหลืออาณาประชาราษฎร์ ดังข้อความในจารึกของพระองค์ที่พบในประเทศไทย ไทยหลักหนึ่งระบุว่า ทุกข์ของประชาราษฎร์คือทุกข์ในพระองค์ ทั้งนี้กรมศิลปากรสำรวจพบ และขึ้นบัญชีปราสาทตาเมือนธม ตั้งอยู่ในเขตไทยเป็นโบราณสถานของไทยตั้งแต่ปี 2478 หรือเมื่อ 73 ปีที่แล้ว ที่ผ่านมากกรมศิลปากรได้บูรณะโดยทางการกัมพูชาเรียบร้อยแล้ว⁸ ปราสาทตาเมือนโต๊ด อยู่ห่างจากปราสาทตาเมือนธม ประมาณ 750 เมตร ก่อด้วยศิลาแลง มีกำแพงล้อมรอบและมีสระน้ำขนาดเล็กอยู่ทางทิศเหนือหนึ่งสระ โดยเชื่อว่าปราสาทแห่งนี้เป็นอโรคยศาลา รักษาพยาบาลของชุมชนหรือตามรายทางที่เป็นเส้นทางคมนาคม สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นปราสาทที่เล็กที่สุด ก่อด้วยศิลาแลง มีลักษณะเป็นห้องยาว เชื่อว่าเป็นธรรมศาลา คือที่พักสำหรับคนเดินทาง

กลุ่มปราสาทตาเมือนนี้นับได้ว่าเป็นกลุ่มปราสาทที่มีความสมบูรณ์ในด้านของการอำนวยความสะดวกแก่ผู้คนที่ใช้เส้นทางผ่านช่องเขา ซึ่งไม่ปรากฏในถิ่นอื่น การที่มีกลุ่มปราสาทตาเมือนตั้งอยู่ในบริเวณนี้เป็นประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นว่า ในอดีตเส้นทางช่องเขาตาเมือน นี้เป็นมีชุมชนหรือเป็นเส้นทางผ่านช่องเขาสำคัญของภูมิภาคแห่งนี้ระหว่างไทยและกัมพูชาในอดีต

พระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ตามประวัติ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นกษัตริย์ของอาณาจักรเขมรที่ยิ่งใหญ่ (พ.ศ. 1724 - พ.ศ. 1762) ในบริเวณที่เป็นประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน เป็นพระโอรสของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 (ครองราชย์ พ.ศ. 1693 - พ.ศ. 1703) และพระนางศรี ชยราชจุฑามณี พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเป็นที่รู้จักในฐานะ ผู้สถาปนา นครธม นครหลวงแห่งสุดท้ายของอาณาจักรเขมร ในประเทศกัมพูชายังมีสระน้ำแห่งหนึ่งที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงใช้เป็นประจำอีกด้วย พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 ประสูติเมื่อ

⁷ กรมศิลปากร, โบราณสถาน กลุ่มปราสาทตาเมือน.

⁸ Veeratum Thadthong, ปราสาทตาเมือน จังหวัดสุรินทร์, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล:http://veeratumsourwane.blogspot.com/2013/02/blog-post_6512.html[16 February 2013].

ประมาณ พ.ศ. 1663 หรือ พ.ศ. 1668 พระนามเดิมคือเจ้าชายวรมัน ทรงเสกสมรสตั้งแต่ทรงพระเยาว์กับเจ้าหญิงชัยราชเทวี สตรีที่มีบทบาทและอิทธิพลสำคัญที่สุดเหนือพระองค์ รวมทั้งโน้มนำให้พระองค์หันมานับถือศาสนาพุทธนิกายมหายาน⁹ ราว พ.ศ. 1720 – 1721 พระเจ้าชัยอินทรวรมันแห่งอาณาจักรจามปา ทรงนำทัพจามบุกเข้าโจมตีโครปุระ กองทัพเรือจามบุกเข้าถึงโดนเลสาบ เผาเมือง และปล้นสะดมสมบัติกลับไปเป็นจำนวนมาก รวมทั้งจับพระเจ้าตรีภูวนาติวรมันประหารชีวิต เชื่อกันว่า การรุกรานเมืองโครปุระครั้งนั้น เจ้าชายวรมันได้วางเฉยยอมให้เมืองแตก จากนั้นพระองค์จึงกู้แผ่นดินขึ้นมาใหม่ โดยนำทัพสู้กับพวกจามนานถึง 4 ปี จนสามารถพิชิตกองเรือจามผู้เชี่ยวชาญการเดินเรือได้อย่างราบคาบ ในยุทธการทางเรือที่โดนเลสาบ พ.ศ. 1724 โครปุระกลับสู่ความสงบ พระองค์ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พร้อมกับบูรณปฏิสังขรณ์ราชธานีขึ้นมาใหม่ รู้จักกันในชื่อ “เมืองพระนครหลวง” หรือ “นครธม” หรือ “นครใหญ่”¹⁰ และย้ายศูนย์กลางของราชธานีจากปราสาทปาปวนในลัทธิไศวนิกาย มายังปราสาทบายนที่สร้างขึ้นใหม่ ให้เป็นศาสนสถานในลัทธิมหายานแทน จากนั้นมา ศูนย์กลางแห่งอาณาจักรเขมรโบราณก็คือ ปราสาทบายน หรือนครธม¹¹

พระองค์ทรงสถาปนาคติ “พระพุทธเจ้าที่ยังมีชีวิต” หรือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรขึ้นมา ซึ่งหมายถึงตัวพระองค์เอง คือพระโพธิสัตว์ที่เกิดมาเพื่อปิดเป่าทุกข์ภัยให้แก่ราษฎร ภาพสลักรูปใบหน้าที่ปรากฏตามปราสาทในหลายปราสาทที่ทรงสร้างขึ้น เชื่อว่าเป็นใบหน้าของพระองค์ในภาคพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรนั่นเอง หลังจากสถาปนาศูนย์กลางอาณาจักรแล้ว พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จึงทรงแก้แค้นศัตรูเก่าคืออาณาจักรจามปา ใน พ.ศ. 1733 กองทัพของพระองค์ก็สามารถยึดเมืองวิชัยยะ เมืองหลวงของจามปาได้นอกจากการสงครามแล้ว พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้สร้างพุทธสถานไว้มากมาย เช่น ปราสาทบันทายคดี ปราสาทตาพรหม ที่สร้างถวายพระมารดา ปราสาทพระขรรค์ สร้างถวายพระบิดา ปราสาทตาโสม ปราสาทนาคพัน ปราสาทบันทายฉมาร์ ในเขตประเทศไทยปัจจุบัน พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นผู้บูรณะปราสาทหินพิมายซึ่งสันนิษฐานเป็นเมืองเกิดของพระมารดา และปราสาทเขาพนมรุ้ง ให้เป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน และยังมีอาณาจักรละโว้ เมืองศรีเทพ อีกด้วย นอกจากนี้ พระองค์ยังโปรดให้สร้าง “บ้านมีไฟ” หรือที่พักคนเดินทาง ซึ่งก่อด้วยศิลา และจุดไฟไว้ตลอด ศาสตราจารย์ หลุยส์ ฟิโนต์ ผู้อำนวยการคนแรกของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ เรียกอาคารแบบนี้ว่า “ธรรมศาลา”

จารึกที่ปราสาทพระขรรค์ กล่าวถึงที่พักคนเดินทางว่ามีจำนวน 121 แห่ง อยู่ตามทางเดินทั่วราชอาณาจักร และตามทางเดินไปเมืองต่างๆ ในจำนวนนั้น มี 17 แห่งอยู่ระหว่างการเดินจากเมืองพระนครไปยังเมืองพิมาย ซึ่งศาสตราจารย์ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล พบว่าที่พักคนเดินทางเท่าที่ค้นพบแล้วมี 7 แห่ง แต่ละแห่งห่างกันประมาณ 12 – 15 กิโลเมตร .. จารึกปราสาทพระขรรค์ระบุอีกว่า มีการสร้างโรงพยาบาล หรือที่จารึกเรียกว่า “อโรคยาศาลา” จำนวน 102 แห่ง กระจายอยู่ทั่วราชอาณาจักร ซึ่งมีส่วนหนึ่งอยู่ในเขตประเทศ

⁹ เดวิด เซนเลอร์, พรหมงาม เหล่าธรรมสารและคณะ แปล, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 253.

¹⁰ Michel Petrotchenko, Angkor temples the guidebook third edition, Bangkok: amarin printing & publishing Pcl, 2014), P.208.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 254.

ไทย พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เสด็จสวรรคตประมาณปี พ.ศ. 1758 หรือ พ.ศ. 1762 เชื่อกันว่ามีพระชนมพรรษา ยืนยาวถึง 94 ปี ด้วยฉลองพระนามหลังสวรรคตว่า “มหาบรมสุคตะ” หมายความว่า พระพุทธเจ้าผู้ยิ่งใหญ่¹²

ธรรมศาลา-บ้านมีไฟ

คำว่า ธรรมศาลา หรือ บ้านมีไฟ เป็นสิ่งก่อสร้างที่กล่าวถึงในจารึกปราสาทพระขรรค์ ประเทศกัมพูชา เชื่อกันว่าเป็นจุดที่พักคนเดินทาง ปัจจุบันเหลือร่องรอยเพียงอาคารที่มีลักษณะเป็นอาคารเดี่ยว หันหน้าไปทาง ทิศตะวันออก สร้างด้วยศิลาแลงหรือหินทราย ส่วนหน้าเป็นห้องรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีหน้าต่างด้านเดียวทางด้าน ทิศใต้ ส่วนในเป็นห้องมีหลังคาเป็นชั้นตามลักษณะของปราสาทเขมรตามจารึกปราสาทพระขรรค์ระบุว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ราว พ.ศ.1724-1763) โปรดให้สร้าง “วหนิคฤหะ” หรือที่เรียกว่า บ้านมีไฟ หรือ บ้าน พร้อมไฟ หรือที่พักคนเดินทาง (rest stop, travel lodge) จำนวน 121 แห่ง ควบคู่กับสถานพยาบาลหรือ อโรคยศาล จากเมืองพระนครไปตามเส้นทางต่างๆ หลายแห่ง เส้นทางหนึ่งคือจากเมืองพระนครไปยัง วิมายปุระ ซึ่งมีศาสนสถานขนาดใหญ่ (ปราสาทพิมาย) ตั้งอยู่ที่ปลายทาง ตามเส้นทางดังกล่าวมีที่พักคน เดินทาง หรือบ้านพร้อมไฟ จำนวน 17 แห่ง สร้างด้วยศิลาแลงทั้งสิ้น¹³

ต่อมาหลังจากพบหลักฐานด้านจารึกทั้งที่พบในประเทศกัมพูชาและดินแดนประเทศไทยได้แสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างราชอาณาจักรเขมรกับดินแดนประเทศไทยที่ชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีกในสมัย พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงครองราชย์ ระหว่าง พ.ศ. 1724 - 1762 ทั้งนี้ อาจด้วยว่าทรงเป็นเชื้อสายของ ราชวงศ์มหิธรปุระพระองค์หนึ่งที่ได้ขึ้นครองราชย์ที่เมืองพระนคร ขอความตอนหนึ่งในจารึกปราสาทพระขรรค์ ในประเทศกัมพูชากล่าวว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้ทรงสร้างพระชัยพุทธมหานาคอันเป็นพุทธรูปฉลอง พระองค์ไปไว้ในพระวิหารที่อยู่ในดินแดนของพระองค์จำนวน 23 แห่ง ซึ่งวิหารเหล่านี้ นักวิชาการเชื่อว่าบาง แห่งน่าจะตั้งอยู่ในภาคกลางของไทย เพราะเหตุว่าร่องรอยของชื่อและหลักฐานทางด้านโบราณวัตถุสถาน สอดคล้องกับข้อความในจารึก ที่กล่าวถึงการสร้าง “ที่พักพร้อมไฟ”¹⁴ ซึ่งเรียกในภายหลังว่า “ธรรมศาลา บ้าน มีไฟ” ตามเส้นทางราชมรรคาฝั่งประเทศไทยทั้ง 9 แห่ง จากจารึกปราสาทพระขรรค์ บทที่ 122 ถึง 126 กล่าวถึง “ธรรมศาลา – บ้านมีไฟ” ไว้ว่า “บนเส้นทางจากเมืองยโสธรปุระ ไปยังราชธานีของประเทศจามปา (พระองค์ได้ทรงโปรดให้สร้าง) ที่พักคนเดินทางพร้อมด้วยไฟ (วหนิคฤหะ – บ้านมีไฟ) จำนวน 57 แห่ง จากราชธานี (ยโสธรปุระ) ไปยังเมืองวิมาย (มี) ที่พักพร้อมด้วยไฟ 17 แห่ง จากราชธานีไปยังเมืองชัยวดี จากเมืองนี้ไปยังเมืองชัยสิงหวดี จากที่นั่นไปยังเมืองชัยวีรวดี จากที่นั่นไปยังเมืองชัยราชคีรี จากเมืองชัยราชคีรี ไปยังเมืองศรีสุวีรปุรี จากเมืองนั้นไปยังเมืองยโสธรปุระ ตามทางเดินนั้น มีที่พักพร้อมไฟ 44 แห่ง มีแห่งหนึ่งที่ ศรีสุริยบรรพต (พนมจิสอร์) แห่งหนึ่งที่เมืองศรีวิชัยาติตยปุระ แห่งหนึ่งที่เมืองกัลยาณสิทธิเกะ” นายเดอลา

¹² [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%22> [22 กุมภาพันธ์ 2561].

¹³ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, ศัพทานุกรมโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, 2550).

¹⁴ กรมศิลปากร, ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ปริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2550), หน้า 46-47.

จงกียแอร์ แห่งสำนักฝรั่งเศสปลายบูรพาทิศ ได้กำหนดให้อาคารสถาปัตยกรรมตามรูปแบบ “บ้านมีไฟ” ด้านปราสาทตาเมือน เป็นส่วนหนึ่งที่ยกกันว่า “ธรรมศาลา-บ้านมีไฟ” แห่งหนึ่งใน 121 แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 มหาราชองค์สุดท้ายแห่งเมืองพระนคร¹⁵ โปรดฯ ให้สร้างขึ้นจากเมืองยโสธรปุระ เมืองหลวงของอาณาจักรขอมโบราณไปยังเมืองพิมาย จึงถือว่าเป็นปราสาทหินที่เชื่อมโยงเส้นทางอารยธรรมขอมโบราณ ระหว่าง ปราสาทนครวัด-นครธม ประเทศกัมพูชา กับปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ และ ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา¹⁶

ใน ค.ศ.1925 หลุยส์ ฟิโนต์ (Louis Finot) นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส เรียกอาคารในลักษณะนี้ว่า ธรรมศาลา (Dharmasala)¹⁷ เดอลาจงกียแอร์ จัดไว้ว่าบ้านมีไฟเป็น โบราณสถานแบบปราสาทที่พเจย ศ.ม.จ. สุกัทรติศ ดิศกุล ทรงระบุว่า ที่พักคนเดินทางคงสร้างด้วยไม้ แต่มีตัวปราสาทสร้างด้วยศิลาแลง ตั้งอยู่เป็นที่สังเกต คือมีปราสาทประดิษฐานรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งทรงเป็นที่พึงของผู้เดินทางอยู่ทางทิศตะวันตก ปราสาทแบบนี้มีขาคอนข้างยาวออกไปทางทิศตะวันออก มีหน้าต่างหลายบานเฉพาะผนังทางทิศใต้ของมุขอาคารศิลาแลงแห่งนี้บางครั้งก็แสดงให้เห็นว่านำแท่งศิลาเก่ามาใช้ในการก่อสร้างใหม่ เพราะยังคงมีลวดลายเก่าสลักอยู่ และบางครั้งก็มีรูปพระพุทธรูปปางสมาธิตั้งอยู่ในซุ้มหลายองค์ตั้งอยู่บนยอดหลังคาของมุขที่ยื่นออกมาทางด้านทิศตะวันออกด้วย¹⁸ ไม่ปรากฏว่าได้ค้นพบกำแพงล้อมรอบ มุขนั้นยาวมีเนื้อที่มากจนทำให้สงสัยว่าจะให้ผู้เดินทางเข้าพักภายในมุขนั้นด้วยหรือไม่

ปราสาทตาเมือนโต๊ด...ปราสาทแห่งอโรคยศาลา

ปราสาทตาเมือนโต๊ด ตั้งอยู่ที่ ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทตาเมือนโต๊ด เป็นอโรคยศาล กล่าวกันว่า ปราสาทตาเมือนโต๊ด เป็นปราสาทแห่งอโรคยศาลา หรือเรียกได้ว่า (โรงพยาบาลในสมัยนั้น) สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 18 สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อโรคยศาลแห่งนี้ยังคงสภาพเกือบจะสมบูรณ์ ประกอบด้วยปราสาทประธานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีมุขยื่นทางด้านหน้าเยื้องไปทางขวาขององค์ปราสาท ล้อมรอบด้วย กำแพงก่อด้วยศิลาแลงเช่นกัน มีซุ้มประตู(โคปุระ)อยู่ทางด้านหน้าคือ ด้านทิศตะวันออกเพียงด้านเดียว ทางนอกกำแพงด้านหน้าของปราสาทมีสระน้ำเช่นเดียวกับอโรคยศาลแห่งอื่นๆ¹⁹ ตรงห้องกลางของโคปุระได้พบศิลาจารึก 1 หลัก จารึกด้วยอักษรขอมภาษาสันสกฤต เป็นจารึกซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้างไว้ประจำอโรคยศาลแห่งนี้ มีข้อความเช่นเดียวกับจารึกที่พบที่อโรคยศาลแห่งอื่นๆ คือ กล่าวนมัสการพระพุทธรูปเจ้าพระโภชชัยคุรุไวฑูรยะ ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ประทานความไม่มีโรคแก่ประชาชนผู้นับถือ และกล่าวถึงการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ประจำสถานพยาบาลในแผนกต่างๆ เช่น แพทย์ ผู้ดูแลสถานพยาบาล เป็นต้น

¹⁵ กรมศิลปากร, *ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์*, หน้า 46.

¹⁶ [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: http://th.wikipedia.org/ปราสาทตาเมือน#/media/File:Prasat_Ta_Muen-2-HDR.jpg [22 กุมภาพันธ์ 2561].

¹⁷ Coedes, George. แปลโดย ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล. “ที่พักคนเดินทางของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7.” *ศิลปวัฒนธรรม* 16, 2 (ธ.ค. 2537) : 104-106.

¹⁸ กรมศิลปากร, *เที่ยวท่องส่งวัฒนธรรม: ตามรอยขอมถึงริมโขง*, หน้า 122.

¹⁹ [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://travel.thaiza.com/guide/196178/> [22 กุมภาพันธ์ 2561].

ปัจจุบันหลักนี้เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติท่าवासกรี ปราสาทตาเมือนโต๊ด ในกลุ่มปราสาทตาเมือนยังเป็นอโรคยาศาลา (โรงพยาบาลในสมัยนั้น) หลังสุดท้ายในเขตประเทศไทย ที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุดซึ่งเป็น 1 ใน 102 แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้างเพื่อช่วยเหลืออาณาจักรขอมโบราณ ดังข้อความในจารึกของพระองค์ที่พบในประเทศไทยหลักหนึ่งระบุว่า...ทุกซ์ของพระราชาราชภัฏคือทุกซ์ในพระองค์ อโรคยาศาลการรักษาโรคในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่สืบทอดกันมา 800 ปีของชาวเขมรในสุรินทร์ “กลุ่มปราสาทตาเมือน” ประกอบด้วย ปราสาทตาเมือน เป็น “ธรรมศาลา” ปราสาทตาเมือนโต๊ด เป็น “อโรคยาศาล” และปราสาทตาเมือนธม (สร้างขึ้นก่อนตามศาสนาฮินดู) ตามพื้นที่ภูมิศาสตร์ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ จากการสันนิษฐานถึงหลักฐานที่ปรากฏในจารึกต่างๆ พบว่าในทางภูมิศาสตร์เขมรโบราณนั้นอาจตั้งอยู่ในเส้นทางเสด็จ หรือ “ราชมรรคา” ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ออกจากประตูด้านทิศตะวันตกของเมืองพระนคร(นครธม) ศูนย์กลางอาณาจักรขอมโบราณมาสิ้นสุดที่ปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ตลอดเส้นทางนี้มี “ศาลาแห่งไฟ” ภูมิภาคแห่งนี้จึงน่าจะมีความสำคัญทางด้านการเมืองต่อราชอาณาจักรและอารยธรรมเขมรในสมัยนั้นเป็นอย่างยิ่งด้วย

1. ความประสงค์ของการสร้างอโรคยาศาลา

อโรคยาศาล เป็นโบราณสถานที่ปรากฏให้อุณขุชนรุ่นหลังได้พบเห็นและศึกษาวัฒนธรรมและอารยธรรมอันเคยรุ่งเรืองในอดีต ได้เข้าใจความเป็นมาของมนุษย์ในแถบภูมิภาคแห่งนี้ โดยอโรคยาศาลได้ปรากฏให้เห็นขึ้นครั้งแรกในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เช่นเดียวกับธรรมศาลาเพื่อใช้เป็นสถานพยาบาลที่สร้างขึ้นตามรายทางโบราณของอาณาจักรขอมสมัยพระนคร ซึ่งเชื่อมกับปราสาทนครธม และปราสาทหินอื่นๆ ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงโปรดให้สร้างอโรคยาศาลขึ้นจำนวน 102 แห่งตามหัวเมืองสำคัญทั่วราชอาณาจักร ที่ได้แผ่พระราชอำนาจไปถึงและทรงโปรดให้สร้างเป็นปราสาทหินเอาไว้ ในบริเวณประเทศไทยได้พบอโรคยาศาลแล้วอย่างน้อย 20 แห่ง กระจายอยู่ทั่วไป โดยหนาแน่นมากในเขตอีสานใต้

วัตถุประสงค์ของการก่อสร้าง เมื่อพิจารณาจากจารึกแล้วจึงพบว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นโรงพยาบาลสำหรับรักษาผู้ที่เจ็บป่วย เช่นเดียวกับธรรมศาลาซึ่งเป็นศาสนสถานที่ทรงโปรดให้สร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เดียวกัน คือเพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ใช้ประโยชน์ หลักฐานที่ปรากฏชัดเจนว่าถูกสร้างด้วยวัตถุประสงค์ ซึ่งปรากฏในจารึกปราสาทพระขรรค์ จารึกในปราสาทตาพรหมและจารึกอโรคยาศาลา ปัจจุบันจารึกหลักที่ค้นพบจากปราสาทตาเมือนโต๊ดนี้ได้เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี²⁰ ในด้านความศรัทธาหรือความเชื่อของการสร้างทั้งธรรมศาลา (จำนวน 121 แห่ง) และ อโรคยาศาลา (จำนวน 102 แห่ง) ที่โปรดให้สร้างนั้นได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระองค์ในการแสดงตนเป็นพระโพธิสัตว์ที่เสด็จลงมาโปรดสัตว์ เพื่อทรงให้ความช่วยเหลือมวลสรรพสัตว์ทั้งปวงให้พ้นทุกข์ตามคตินิยมของศาสนาพุทธนิกายมหายาน²¹

ในด้านการปกครองอาณาจักร อโรคยาศาลและธรรมศาลาก็ยังเป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงความสำเร็จในการแผ่ขยายอิทธิพลไปยังบ้านเมืองที่อยู่ละแวกใกล้เคียงให้เกิดเคารพศรัทธาว่าพระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองและเหล่าพสกนิกรด้วยความสงบสุข ดูแลไพร่ฟ้ามวลหมู่ประชาให้อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งพระองค์ทรงได้

²⁰ กรมศิลปากร, *เที่ยวท่องส่งวัฒนธรรม: ตามรอยขอมถึงริมโขง*, หน้า 123.

²¹ ก.เมฆสวัสดิ์, *เรียบเรียง, อารยธรรมขอมโบราณ ไม่ใช่บรรพบุรุษของ กัมพูชา (เขมร)*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ลูกบาศก์ห้องสี่, 2560), หน้า 118- 119.

เปลี่ยนอาณาจักรเขมรของพระองค์จากแบบฮินดูที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาก่อนหน้านี้เป็นเวลาหลายร้อยปีให้เป็นรับเขมรแบบพุทธมหายาน เพื่อให้เป็นที่ยอมรับถึงบทบาทของพระองค์ในการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ของพระองค์ด้วย นวพรรณ ภัทรมูล เขียนไว้ในเรื่อง “โรงพยาบาล” ในจารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7” แสดงให้เห็นความมุ่งหมายของพระองค์ในการสร้างอโรคยาศาล จารึกในกลุ่มจารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เพื่อบอก ถึงความมุ่งหมายในการสร้างสถานพยาบาล หรือ ที่เรียกว่า อโรคยาศาล ได้ระบุข้อความในจารึกไว้ว่า “เมื่อประชาชนมีโรคถึงความหายนะ ตามภาวะแห่งกรรมด้วยการสิ้นไปแห่งอายุเพราะบุญ พระองค์ผู้เป็นราชา ได้กระทำโคที่สมบูรณ์ทั้งสาม เพื่อประกาศยศอันประเสริฐ”²²

จากจารึกในกลุ่มจารึกอโรคยาศาลเท่าที่พบในประเทศไทยในตอนนี้ มีทั้งหมด 6 หลัก ระบุว่า กลุ่มจารึกเหล่านี้ได้จัดเป็นกลุ่มเดียวกัน เนื้อหาจารึกมีลักษณะเหมือนหรือคล้ายกันมาก มีที่แตกต่างกันบ้างก็แต่จำนวนบุคคลและสิ่งของที่ระบุในจารึก อีกทั้งจารึกทุกหลักได้ระบุอย่างชัดเจนถึงพระนามของกษัตริย์พระองค์หนึ่ง คือ ศรีชัยวรมันว่า เป็นพระโอรสของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 ดังนั้น พระนาม "ศรีชัยวรมัน"²³ ก็น่าจะหมายถึง พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งครองราชย์ในช่วง พ.ศ. 1724 – 1761

2. ปณิธานของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ก่อสร้างสร้างศาลาอโรคยสถาน

พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 1724 ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางอินทรเทวีเป็นครั้งที่ 2 (พระมเหสีองค์แรกสวรรคต) ซึ่งเป็นพระพี่นางของพระมเหสีองค์แรก พระนางอินทรเทวีทรงมีความรู้หลากหลาย ทรงรอบรู้ในปรัชญา และทรงนับถือพระพุทธศาสนา มหายาน พระนาง “ทรงมีความรู้ยิ่งกว่านักปรัชญา” พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงแต่งตั้งให้พระนางเป็นอาจารย์ใหญ่ในทางวัดทางพระพุทธศาสนาและพระนางก็ได้ทรงสั่งสอนบรรดาสตรี พระนางได้ทรงแต่งจารึกที่ปราสาทพิมานอากาศด้วยภาษาสันสกฤตอันหาที่ติมิได้ ได้ทรงกล่าวสรรเสริญถึงพระชนิษฐภคินี และจากจารึกนั้นจึงได้ทำให้ทราบถึงประวัติของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่ได้แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นสืบต่อจากพระบิดา และได้ตัดขาดจากประเพณีเดิมๆ ของพระมหากษัตริย์องค์ก่อนๆ ซึ่งทรงนับถือศาสนาฮินดูมาเป็นพันปี²⁴ (พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงมีพระเมตตาต่ออาณาประชาราษฎร์เป็นอย่างยิ่งที่ทรงโปรดให้สร้างสิ่งอันเป็นสาธารณประโยชน์ต่อประชาชนเป็นจำนวนมาก รวมทั้งที่ทรงโปรดให้สร้างอโรคยาศาลมากถึง 102 แห่งทั่วทั้งราชอาณาจักรเพื่อเป็นที่รักษาคนเจ็บป่วย ทั้งยังได้พระราชทานข้าวของเครื่องใช้ตลอดจนยารักษาโรคนั้นแก่พสกนิกร จึงทำให้สิ้นเปลืองพระราชทรัพย์ไปเป็นอันมาก ขณะที่พระองค์ก็มีพระชนม์อยู่ว่าทรงเร่งรีบในการสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์เหล่านั้น การที่ทรงก่อสร้างอโรคยาศาลและปราสาทจำนวนมากมายแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงยึดมั่นในการบำเพ็ญเพียรพระองค์เสมอด้วยพระโพธิสัตว์ตามความเชื่อในพระพุทธศานานิกายมหายานอย่างยิ่งยวด เพื่อให้มีการยกย่องพระองค์ในขณะที่ยังมีพระชนม์อยู่ว่าทรงเป็นองค์เทพ(หรือเจ้า) ตามลักษณะแห่งพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นผู้ทรงมีความเมตตากรุณาต่ออาณาประชาราษฎร์

²² รศ.ดร.เชษฐ ติงสฤษดิ์, ประวัติศาสตร์ศิลปะ อินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รูปแบบ พัฒนาการ ความหมาย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ หจก.เรือนแก้วการพิมพ์, 2560), หน้า 258.

²³ ก.เมฆสวัสดิ์, เรียบเรียง, อารยธรรมขอมโบราณ ไม่ใช่บรรพบุรุษของ กัมพูชา (เขมร), หน้า 115.

²⁴ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สานใหม่, 2553), หน้า 123.

จารึกในปราสาทพระขรรค์เขียนไว้ว่า “พระองค์ทรงพบความยินดีในอมฤต คือ คำสั่งสอนของพระศรีศากยมุนี” ดังนั้นเมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญเพียรบารมีในชาติปางนี้และเมื่อเสด็จสวรรคตจึงยังทรงได้รับสมญาพระนามว่า “มหาบรมสุคต” อันเป็นความแตกต่างจากกษัตริย์องค์ที่ทรงนับถือศาสนาฮินดูที่มีพระนามเมื่อเสด็จสวรรคตเป็นชื่อคล้ายพระศิวะ เดวิด เซนเลอร์ ได้กล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ว่า ทรงเป็น “ระบบพุทธราชา”²⁵ ซึ่งพระองค์ทรงปฏิบัติแตกต่างจาก “ระบบเทวราชา” ตามคติฮินดูที่เคยถือปฏิบัติมานานนับศตวรรษ ในอาณาจักรพระนครและกลายเป็นแบบอย่างพิธีกรรมให้แก่พระมหากษัตริย์ ระบบพุทธราชาได้เติบโตมาจากประเพณีของอินเดีย (เจ้าชายสิทธัตถะหรือพระโคตมพุทธเจ้า) ในรัชสมัยของพระองค์ทรงไม่ถือพระองค์ว่าเป็นผู้อุทิศตนแก่เทพเจ้าหรือต้องไปรวมกับพระเจ้า(พระศิวะ)หลังจากสิ้นพระชนม์แล้ว แต่ทรงถือว่าพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้าที่ยังทรงมีพระชนม์อยู่ที่ไมยอมไปตรัสรู้เพื่อคอยช่วยเหลือราษฎรให้พ้นทุกข์ เพราะเชื่อว่าการไถ่ทุกข์ให้แก่ผู้อื่นด้วยวิธีนี้ กษัตริย์เองก็จะพ้นทุกข์ไปด้วย ซึ่งแตกต่างจากเดิมที่กฎเกณฑ์ของเทวราชาคือการรวบรวมความยิ่งใหญ่กลับทั้งหลายเอาไว้ที่พระองค์เอง เช่น พิธีกรรมต่างๆ เทวาลัยปราสาท กาพย์กลอนฉันทบทกวี การอภิเษกสมรสและจารึก การที่ทรงอุทิศตนเพื่ออาณาประชาราษฎร์ด้วยมีพระปณิธานก่อสร้างสิ่งสาธารณูปโภคมีทั้งถนนหนทาง วัดวาอาราม ศาลาแห่งไฟ และอโรคยาศาลนั้น เดวิด เซนเลอร์ ยังกล่าวถึงเอาไว้ว่า เกิดจากการที่พระองค์ทรงพิจารณาแล้วว่า พระองค์มีภารกิจที่ต้องช่วยขจัดทุกข์โศกทั้งทางกายและใจของราษฎร ดังจารึกที่พบในอโรคยาศาลว่า “เราจะช่วยสรรพสัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะสงสาร ด้วยคุณธรรมและราชกิจอันดีงาม ขอราชาแห่งกัมพูชาซึ่งสืบต่อจากเรา จงตั้งอยู่ในความดีพร้อมด้วยมเหสีและนางสนม ข้าราชการบริพารและมิตรสหายไปถึงดินแดนสุชาวดีที่ปลอดภัยจากโรคาทั้งปวง”

3. ลักษณะของ“อโรคยาศาล

ลักษณะของ“อโรคยาศาล” หรือ “โรงพยาบาล” ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบสำคัญคือ ปรารงค์ประธาน (1) มีอาคารเรียกว่า บรรณาลัย (2) สร้างด้วยศิลาแลงหันหน้าเข้าสู่ตัวปราสาทประธาน ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว (3) ตำแหน่งของบรรณาลัยมักจะอยู่ค่อนไปที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้เสมอ มีซุ้มประตูทางเข้าที่เรียกว่า โคปุระ ทางด้านหน้าเพียงแห่งเดียว ตั้งอยู่ใกล้ๆ จุดกึ่งกลางของกำแพงแก้วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ด้านนอกกำแพงแก้วด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือจะมีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หรือที่เรียกว่า บาราย (4) หรือ สระน้ำศักดิ์สิทธิ์ รอบๆ กรุด้วยศิลาแลง ปราสาทตาเมือนโตดก็เช่นเดียวกัน ประกอบด้วยปรารงค์ประธานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีมุขยื่นทางด้านหน้า ก่อด้วยศิลาแลงและหินทราย มีบรรณาลัยอยู่ทางด้านหน้าเยื้องไปทางขวาขององค์ปรารงค์ ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วก่อศิลาแลง มีซุ้มประตู (โคปุระ) อยู่ด้านหน้าทางทิศตะวันออกเฉียงนอกกำแพงแก้วด้านหน้ามีบารายสระน้ำเช่นเดียวกับอโรคยาศาลแห่งอื่นๆ ที่ตรงห้องกลางของโคปุระได้พบศิลาจารึก 1 หลัก จารึกด้วยอักษรขอมภาษาสันสกฤต เป็นจารึกซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้างไว้ประจำอโรคยาศาลแห่งนี้ มีข้อความเช่นเดียวกับจารึกที่พบที่อโรคยาศาลแห่งอื่น ๆ²⁶

จารึกในกลุ่มจารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทั้งหมด 6 หลัก ที่พบในจังหวัดสุรินทร์ 3 หลัก จังหวัดนครราชสีมา (จารึกเมืองพิมาย) จังหวัดบุรีรัมย์ (จารึกด่านประคำ) จังหวัดชัยภูมิ (จารึกวัดกู่บ้านหนองบัว)

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁶ สมัย สุทธิธรรม, สารคดี ชุด เส้นทางปราสาท "ปราสาทตาเมือนโตด ปราสาทตาเมือนธม," (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสโตร์, 2537), หน้า 45-46.

แห่งละ 1 หลัก เนื้อหาของจารึกทุกหลักมีเนื้อหาและการเรียงลำดับข้อมูลเหมือนกัน ขึ้นต้นด้วยการนมัสการเทพประจำโรงพยาบาล ตามด้วยคำสรรเสริญพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และพระเทวี กล่าวถึงมูลเหตุที่สร้างโรคยาศาล จำนวนเจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาล หน้าที่ของแต่ละคน จำนวนสิ่งของเครื่องใช้ที่ทรงอุทิศไว้ จะมีข้อแตกต่างก็แต่เพียงจำนวนเจ้าหน้าที่และจำนวนสิ่งของที่ได้รับพระราชทานโดยใจความสำคัญขององค์ประกอบของโรคยาศาลนั้น จึงมีสิ่งสำคัญอยู่ 3 ส่วน ได้แก่ เทพประจำโรงพยาบาล(1) มี 3 องค์เทพ คือ พระโภษัชยคุรุโพนธูร์ยประภา ซึ่งถือเป็นพระโพธิสัตว์พระองค์หนึ่งผู้ประสพทศพร ความไม่มีโรคให้แก่ประชาชน และเทพอีกสององค์เป็นพระชินโรส ได้แก่ พระศรีสุรยโวโรจนจันทโรจ และ พระศรีจันทโรจโรจนโรหิตะ²⁷ ผู้จัดโรคให้แก่ประชาชน

4. เจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาล

เจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาล (2) มีจำนวนไม่แน่นอนแต่มีปรากฏในจารึกสุรินทร์ ได้ระบุจำนวนเจ้าหน้าที่ทั้งหมดในโรงพยาบาลไว้ว่ามีถึง 98 คน โดยมีตำแหน่งและหน้าที่แตกต่างและประสานงานกัน ได้แก่ แพทย์ 2 คน เจ้าหน้าที่ดูแลทรัพย์สินของโรงพยาบาล ธุรการ หาข้าวเปลือก หาพิน ง่ายยา ทำบัตร สถิติ จ่ายสลากยา พลีทาน หาพินต้มยา เจ้าหน้าที่ทำหน้าที่หุงต้ม ดูแลรักษาและจ่ายน้ำ หาดอกไม้และหญ้าบูชาัญญา เจ้าหน้าที่โม่ยา ตำข้าว เจ้าหน้าที่ประกอบพิธีบูชาัญญา เจ้าหน้าที่ดูแลทั่วไป และทำความสะอาดเทวสถาน เจ้าหน้าที่ที่มีจำนวนมากที่สุดในกลุ่มคือผู้ทำหน้าที่ดูแลรักษาโรงพยาบาลและส่งยาให้แก่แพทย์ จำนวน 14 คน และเจ้าหน้าที่ที่มีความสำคัญอีกคนหนึ่งคือมี โหรจารย์²⁸

5. สิ่งของเครื่องใช้ประกอบการรักษาพยาบาล

สิ่งของเครื่องใช้ประกอบการรักษาพยาบาล ได้แก่ เครื่องพลีทาน ข้าวสาร เครื่องแต่งตัวยาวเก่าคืบ เสื้อผ้ายาวสิบคืบ เครื่องนุ่งห่มที่มีชายสีแดง เครื่องนุ่งห่มสีขาว ผ้าสีขาว กฤษณา เทียนขี้ผึ้ง น้ำผึ้ง น้ำมัน เนย ใส จันทศ เกลือ ผลกระวานใหญ่เล็ก กายาน มหาหิงคุ์ น้ำตาลกรวด ไม้จันทน์ เทียนไข อาหารโค ฯลฯ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เป็นหลักฐานอย่างหนึ่งคือ ในรายการสิ่งของเครื่องใช้ประกอบการรักษาพยาบาลนั้น ไม่ปรากฏว่ามี “สุรา” เป็นของถวาย ซึ่ง นวพรรณ ภัทรมูล ได้ศึกษาในจารึกและเขียนรายการลงในเอกสารเรื่องเดียวกันแสดงว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้ละทิ้งความศรัทธาต่อศาสนาฮินดูไศวนิกายอย่างสิ้นเชิงแล้วก็ได้²⁹ ซึ่งต่างจากจารึกของถวายแต่เทพเจ้าหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในศิลาจารึกของปราสาทพนมรุ้ง (จังหวัดบุรีรัมย์) ซึ่งสร้างในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 และเป็นศิลปะแบบบาปวนอันเป็นอารยธรรมที่เกิดก่อนศิลปะขอม อารยธรรมเขมรถึงขั้นเจริญสูงสุดและเมื่อสิ้นสุดรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อารยธรรมเขมรก็ได้เสื่อมลงพร้อมๆ กับการเจริญเติบโตรุ่งเรืองของราชอาณาจักรอยุธยาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นมาแทนที่ ดินแดนที่เคยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอาณาจักรเขมรมาก่อน ได้แก่ ชุมชนในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ นครราชสีมา จึงได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา แล้วชุมชนเหล่านี้ก็ได้ลดบทบาทตัวเองลง เนื่องจากอยู่ไกลจากศูนย์กลางอำนาจการปกครอง ซึ่งต่างไปจากในสมัยอาณาจักรเขมรเจริญรุ่งเรือง

²⁷ เรื่องเดียวกัน.

²⁸ ก.เมฆสวัสดิ์, เรียบเรียง, อารยธรรมขอมโบราณ ไม่ใช่บรรพบุรุษของ กัมพูชา (เขมร), หน้า 115.

²⁹ เรื่องเดียวกัน.

มีหลักฐานว่า ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงต้นศตวรรษที่ 13 ได้ปรากฏการก่อตั้งบ้านเมืองขนาดใหญ่ตามแบบของวัฒนธรรมเขมร เป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย คือ ชุมชนโบราณบ้านภูมิโปน ตำบลคม อำเภอสงขลา จังหวัดสุรินทร์ นักวิชาการด้านโบราณคดีจึงได้สันนิษฐานว่า กลุ่มชนชาวเขมรคงได้มีการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานด้วยเหตุผลทางการเมืองและอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์(ฮินดู) อยู่หลายระลอกมาจากอาณาจักรเขมร โดยเฉพาะในรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ.1545 – 1593) พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (พ.ศ.1656 – 1690) และพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ.1724 – 1762) เนื่องจากเป็นช่วงที่อิทธิพลทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรมเขมรได้เข้าแพร่สู่บริเวณอีสานตอนใต้อย่างขนานใหญ่ และได้มีการก่อสร้างปราสาทหินและศาสนสถานดังกล่าวขึ้นเป็นจำนวนมาก จึงน่าจะเป็นช่วงสำคัญช่วงหนึ่งที่มีการอพยพผู้คนชาวเขมรขึ้นมาบนพื้นที่ที่ราบสูงโคราชมาก่อสร้างชุมชนบ้านเมืองกระจายตัวอยู่ทั่วไป ผู้คนที่อพยพเข้ามา มีทั้งช่างฝีมือและกลุ่มแรงงานเขมร ชาวเขมรเหล่านี้คงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเดียวกันกับที่กลุ่มชาวกูย (ส่วย) อาศัยอยู่เดิมในเขตป่าดงทั่วไปในสมัยนั้น ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “หัวเมืองเขมรป่าดง” นอกจากนี้แม้ในสมัยกรุงธนบุรีแล้วก็ตาม ยังได้มีการทำสงครามแผ่ขยายอาณาเขตแดนไปถึงกัมพูชา บรรดาหัวเมืองเขมรหลายเมืองได้ตกเป็นเมืองขึ้นของไทย และมีการเกณฑ์และอพยพครอบครัวชาวเขมรเข้ามาตั้งบ้านเรือนโดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์

ชาวเขมรที่เข้ามานี้ได้นำเอาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เข้ามาใช้และเข้าไปมีอิทธิพลต่อกลุ่มชนอื่นๆ ทำให้เกิดการผสมผสานกลมกลืนกันทางเชื้อชาติ ภาษาและวัฒนธรรมในเวลาต่อๆ มา โดยทั่วไป ชาวเขมรถิ่นไทยเรียกตนเองว่า “คะแมร์”³⁰ มีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์หลายประการ เช่น ภาษากการแต่งกาย พิธีกรรมต่างๆ ซึ่งสืบทอดต่อกันมา ในจารึกอักษรขอมโบราณที่ค้นพบจากปราสาทตาเมือนธม ปราสาทภูมิโปน ก็ยังปรากฏหลักฐานว่า เป็นกลุ่มชนที่ใช้ภาษาเขมรเป็นภาษาพูดและภาษาเขียนมาตั้งแต่โบราณแล้วในบริเวณนี้ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่มีวัฒนธรรมภาษาซึ่งสื่อสารกันด้วยภาษาเขมร(Khmer)นั้น นักภาษาศาสตร์ได้แบ่งภาษาเขมรออกเป็น 3 กลุ่มตามเขตการปกครอง ได้แก่ ภาษาเขมรสูง(หรือเขมรเหนือหรือเขมรถิ่นไทย) ภาษาเขมรกลาง เป็นภาษาเขมรของผู้พูดภาษาเขมรในประเทศกัมพูชา(หรือเขมรต่ำ)³¹ และภาษาเขมรใต้ เป็นภาษาเขมรของคนเวียดนามทางตอนใต้ การกระจายตัวของชาวเขมรถิ่นไทยยังได้ที่การสืบทอดรูปแบบของประเพณีและความเชื่อตามแบบอย่างที่เคยมีมาในอดีตของบรรพบุรุษชาวเขมร ยังคงมีการผสมผสานเจือจางทั้งแบบของศาสนาฮินดู หรือ พราหมณ์ และช่วงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โดยเฉพาะในการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยการเข้าทรง หรือ “โจลมะมีวด” “มโหรีพื้นบ้าน” ของจังหวัดสุรินทร์ เป็นเครื่องดนตรีประกอบพิธีเข้าทรง “โจลมะมีวด” ซึ่งมีการประกอบพิธีเป็นประจำในทุกพื้นที่ในเขตจังหวัดสุรินทร์เป็นต้น

โบราณสถานจากเส้นทางแห่งอารยธรรม สู่ความสัมพันธ์ ไทย เขมร

จากหลักจารึก จากอดีตสะท้อนปัจจุบัน คำว่า ทุกข์ของ ประชากราชกูร์คือทุกข์ในพระองค์...เป็นข้อความในจารึกของพระองค์ที่พบในประเทศไทยหลักหนึ่งระบุว่า "ทุกข์ของ ประชากราชกูร์คือทุกข์ในพระองค์" ซึ่งปรากฏในศิลาจารึกตอนหนึ่งใน กลุ่มปราสาทตาเมือนธม อยู่ในเขตหมู่บ้านหนองคันนา ตำบลตา

³⁰ กรมศิลปากร, ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์, หน้า 115.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

เมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ส่วนฝั่งตรงข้ามเป็นเขตของกัมพูชา พื้นที่ของหมู่บ้านไพรเวงและบ้านคู ตำบลโคกมอญ อำเภอบันเตียอำปิล จังหวัดอุดรธานี กลุ่มปราสาทตาเมือนธม มีโบราณสถาน 4 แห่ง คือ บ้านมีไฟ หรือบ้านพักคนเดินทาง ตาเมือนโต้ง หรือโอโรคยาศาล หรือโรงพยาบาล ตัวปราสาทตาเมือนธม และสะพานขอม สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ ส่วนใหญ่สร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระมหากษัตริย์ขอมโบราณปกครองอาณาจักรพระนคร ระหว่าง พ.ศ. 1724-1763 ศูนย์การปกครองอยู่ที่นครธม ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดเสียมราฐ ประเทศกัมพูชา ปราสาทตาเมือน เป็นโบราณสถาน ที่เคยเป็นที่ เส้นทางอารยธรรม ไทย เขมร ที่เจริญรุ่งเรืองในอดีต พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ผู้เกรียงไกร สามารถรบชนะกองทัพจาม สร้างปราสาทขอม แล้วจำหลักภาพชีวิตชาวบ้านในสมัยของพระองค์ไว้ที่กำแพงรอบๆ องค์ปราสาท และมีจารึกกล่าวถึงพระองค์มากมาย เฉพาะตัวปราสาทตาเมือนธม น่าจะสร้างก่อนสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เพราะศิลาจารึกตาเมือนธมระบุปีที่จารึกตรงกับ พ.ศ.1536 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ตัวปราสาทตาเมือนธม เป็นเทวสถานสร้างในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ส่วนโอโรคยาศาล หรือโรงพยาบาล กับ บ้านมีไฟนั้นสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กลุ่มปราสาทตาเมือนธม รายเรียงจากเส้นทางเข้าไปเยือน โบราณสถานแห่งแรกคือบ้านมีไฟ หลังจากนั้นอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์มาก หลังนี้เป็นหนึ่งในจำนวน 121 แห่งที่สร้างขึ้นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระองค์โปรดให้สร้างรายเรียงกัน ตั้งแต่ปราสาทพระขรรค์ อาณาจักรพระนคร เรื่อยไปจนถึงปราสาทหินพิมาย เท่ากับเป็นหลักฐานยืนยันเส้นทางโบราณตามจารึกของพระองค์ โบราณสถานหลังที่ 2 ชาวบ้านเรียกตาเมือนโต้ง แปลว่า ตาไก่เล็ก นักวิชาการเรียก โอโรคยาศาล หรือโรงพยาบาล นับเป็น 1 ใน 102 แห่งที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้างไว้ เพื่อช่วยเหลืออาณาประชาราษฎร์ ดั่งข้อความในจารึกของพระองค์ที่พบในประเทศไทยหลักหนึ่ง ระบุว่า...ทุกข์ของประชาราษฎร์ คือทุกข์ในพระองค์... ตัวปราสาทที่เหลืออยู่เชื่อว่า เป็นที่ประดิษฐานโกษัชชยคุรุไวฑูรยประภา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งในลัทธิมหายาน ปราสาทตาเมือนธม มีศิลาจารึกจารเมื่อ พ.ศ.1563 ตรงกับรัชสมัยของ พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 แห่งอาณาจักรพระนคร เนื้อหา กล่าวถึงการแต่งตั้งข้าราชการ ข้าทาส และการให้สิ่งของ ช่วงท้ายของจารึกกล่าวถึงพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ประทานเงินทองไว้ที่ฐานของพระศิวะ และสาปแช่งผู้ทำลายฐานว่าให้ตกนรกจนสิ้นกาลมหาโกฏี

ภาพปัจจุบันพระศิวะไม่เหลือให้เห็น ชาวของเงินทองที่บรรจุก็ไม่เหลือร่องรอย ทั่วไปแต่องค์ปราสาทอันเปล่าเปลี่ยวเท่านั้น สำหรับปราสาทตาเมือนธมเป็นปราสาทที่ใหญ่กว่าโบราณสถานทั้งสอง คำว่า ตาเมือนธม เป็นภาษาเขมรแปลว่า ตาไก่ใหญ่ นอกจากเป็นที่สักการะของประชาชนชาวไทยในพื้นที่แล้ว ยังเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวกัมพูชาก็ด้วย เห็นได้จากช่วงวันสงกรานต์ของทุกๆปี เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยจะเปิดโอกาสทองให้ชาวกัมพูชาเข้ามาเยี่ยมชมได้อย่างเสรี ปีนี้ชาวกัมพูชาหลังไหลเข้ามาเยี่ยมชมถึง 37,000 คน ปราสาทตาเมือนธม เป็นปราสาทที่เก่าแก่ที่สุดในกลุ่ม เป็นโบราณสถานในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย ศิลปะขอมสมัยบาปวนอายุพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 17 ประกอบด้วยปราสาทประธานหันหน้าไปทางทิศใต้ ปราสาทบริวาร 2 องค์ บรรณาลัย 2 หลัง ระเบียงคด และสระน้ำด้านข้าง ลวดลายประดับปราสาทถูกทำลายไปมากอย่างทวารบาล เหลือแต่ท่อนล่างนางอัปสรถูกมือร้ายแกะออกไปอย่างน่าเสียดาย โคหมอบในองค์ปราสาทประธานถูกเขาเขาด้านบนไป เหลือฐานเบื้องล่างไว้ให้เห็นต่างหน้า ปัญหาของปราสาทตาเมือนธมคล้ายกับกรณีเขาพระวิหารคือ เกิดข้อขัดแย้งกันเพราะเส้นเขตแดนที่ยังไม่ชัดเจน ทำให้เรามองวิเคราะห์ผ่านว่า แม้อดีต

เคยเป็นสถานที่เชื่อมต่อทางอารยธรรมของชนชาวขอม แต่ปัจจุบันกลับพบความเส้นเขตแดนของความสุขนั้นหายไป ปัจจุบันนี้ ยังมีชาวกัมพูชาขึ้นมาถวายของสักการะและทำพิธีต่างๆ ตามความเชื่ออย่างไม่ขาดสาย เมื่อสอบถามทำให้ทราบว่า พวกเขาชาวเขมรจากกัมพูชาต้องการขึ้นมาถวายของสักการะและทำพิธีที่ปราสาทตาเหมือนโถด แต่เนื่องจากกระยะทางอยู่ถัดเข้ามาในเขตแดนของไทยและไม่ได้รับอนุญาตจากฝ่ายความมั่นคง

บทสรุป

ปราสาทตาเหมือนธม สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดู ติดเขตแดนไทย-กัมพูชา เป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในกลุ่มปราสาทตาเหมือน มีอาณาบริเวณกว้างใหญ่ ตั้งอยู่บนแนวเทือกเขาพนมดงรัก ประกอบด้วยปราสาท 3 องค์ มีปราสาทประธานขนาดใหญ่ที่สุดอยู่ตรงกลาง ปราสาทอีก 2 องค์อยู่ถัดไปด้านหลังทางด้านขวาและซ้าย สร้างด้วยหินทรายหันหน้าไปทางทิศใต้ ที่ปราสาทประธานมีลวดลายจำหลักทั้งดงาม ทางด้านตะวันออกและตะวันตก มีวิหารสองหลังสร้างด้วยศิลาแลง อาคารทั้งหมดมีระเบียงคดซึ่งสร้างด้วยหินทรายล้อมรอบ มีโคปุระทั้งสี่ด้าน โคปุระด้านใต้มีขนาดใหญ่ที่สุดและมีบันไดทางขึ้นสูงชันจากด้านประเทศกัมพูชา นอกระเบียงคดทางด้านทิศเหนือมีสระน้ำและที่ลานริมระเบียงคด ที่มุขด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีศิลาจารึกภาษาขอม กล่าวถึงชื่อ พระกัลปภุชณะ และมี สวายัมภูสิงค์ (ศิวลึงค์ที่เกิดขึ้นเอง) ตั้งอยู่ เป็นการสร้างปราสาทหินขึ้นมาตามความศรัทธาในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย จากประวัติศาสตร์หลังยุคโบราณและประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญของโลกที่เข้ามาถึงบ้านเรือนประชาชนทั่วทุกหัวระแหง แต่สิ่งที่ยังคงเห็นได้ถึงความเชื่อศรัทธาอันเป็นขนบธรรมเนียมเก่าแก่ของวัฒนธรรมเขมร คือการรักษาอาการเจ็บป่วยของชาวพื้นเมืองเขมรในแถบจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ เป็นต้น เป็นที่ทราบกันดีว่า ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์นั้นมีกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมอยู่ด้วยกัน 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างก็มีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเป็นของตนเอง ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรมีภาษาเขมรใช้ในการสื่อสาร กลุ่มชาติพันธุ์ลาว มีวัฒนธรรมอันโดดเด่นคือใช้ภาษาไทยอีสาน กินข้าวเหนียว และกลุ่มชาติพันธุ์กูยหรือชาวส่วย มีวัฒนธรรมอันโดดเด่นคือ เชี่ยวชาญการจับและเลี้ยงช้าง แต่ในทีนี้จะกล่าวถึงประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ซึ่งเป็นเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดซึ่งมีความใกล้ชิดในหลายด้านกับอารยธรรมเขมรสมัยเมืองพระนคร ได้แก่ ลักษณะทางพันธุกรรม ภาษา ประเพณีวัฒนธรรม เป็นต้น ชาวเขมรที่เข้ามานี้ได้นำเอาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เข้ามาใช้และเข้าไปมีอิทธิพลต่อกลุ่มชนอื่นๆ ทำให้เกิดการผสมผสานกลมกลืนกันทางเชื้อชาติ ภาษาและวัฒนธรรมในเวลาต่อๆ มา โดยทั่วไป ชาวเขมรถิ่นไทยเรียกตนเองว่า “คะแมร์” มีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์หลายประการ เช่น ภาษา การแต่งกาย พิธีกรรมต่างๆ ซึ่งสืบทอดต่อกันมา ในจารึกอักษรขอมโบราณที่ค้นพบจากปราสาทตาเหมือนธม ปราสาทภูมิโปน ก็ยังปรากฏหลักฐานว่า เป็นกลุ่มชนที่ใช้ภาษาเขมรเป็นภาษาพูดและภาษาเขียนมาตั้งแต่โบราณแล้วในบริเวณนี้ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่มีวัฒนธรรมภาษาซึ่งสื่อสารกันด้วยภาษาเขมร (Khmer) นั้น นักภาษาศาสตร์ได้แบ่งภาษาเขมรออกเป็น 3 กลุ่มตามเขตการปกครอง ได้แก่ ภาษาเขมรสูง(หรือเขมรเหนือหรือเขมรถิ่นไทย) ภาษาเขมรกลาง เป็นภาษาเขมรของผู้พูดภาษาเขมรในประเทศไทย(หรือเขมรต่ำ) และภาษาเขมรใต้ เป็นภาษาเขมรของคนเวียดนามทางตอนใต้ ซึ่งกล่าวกันไปตามภูมิประเทศที่เกิดขึ้นโดยสันนิฐานไปตามระดับของภูมิประเทศ

ปัจจุบันนี้สถานที่แห่งนี้ยังคงเป็นแหล่งโบราณสถานที่ยังคงความศักดิ์สิทธิ์ บนพื้นฐานความเชื่อเดิม ตั้งแต่สมัยพระนคร จนมาถึงขณะนี้ปัจจุบัน ส่งผลให้เกิดความรักความสัมพันธ์อันดีระหว่างสองประเทศ ดังจะเห็นในทุกๆปียังมีชาวกัมพูชาขึ้นมาถวายของสักการะและทำพิธีต่างๆ ตามความเชื่ออย่างไม่ขาดสาย เมื่อสอบถามทำให้ทราบว่า ชาวมุสลิมจากกัมพูชาต้องการขึ้นมาถวายของสักการะและทำพิธีที่ปราสาทตาเมือนโต๊ด แต่เนื่องจากกระยะทางอยู่ถัดเข้ามาในเขตแดนของไทยและไม่ได้รับอนุญาตจากฝ่ายความมั่นคง แต่ก็ยังมีความสัมพันธ์ในทั้งความเชื่อความศรัทธา ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตรอบด้านของชนชาติพันธุ์เขมรถิ่นกัมพูชาและไทย จึงสามารถกล่าวได้ว่า กลุ่มปราสาทตาเมือน นอกจากเป็นอโรคยสถานแล้วยังเป็นเส้นทางแห่งความสัมพันธ์แห่งชนชาติไทยและกัมพูชาในอดีตที่มีเรื่องราวอันเล่าขานไม่มีวันสิ้นสุด และยังสร้างความปรารถนาดีต่อกันท่ามกลางความขัดแย้งในเชิงภูมิศาสตร์แต่ด้านความเชื่อทางวัฒนธรรมนั้นก็ยิ่งถือปฏิบัติเหมือนเดิม จนมีการรักษาวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- ก.เมฆสวัสดิ์, เรียบเรียง. **อารยธรรมขอมโบราณ ไม่ใช่บรรพบุรุษของ กัมพูชา (เขมร)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ลูกบาศก์ห้องศิลป์, 2560.
- กรมศิลปากร. **เที่ยวท่องส่งวัฒนธรรม: ตามรอยขอมถึงริมโขง**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2557.
- กรมศิลปากร. **โบราณสถาน กลุ่มปราสาทตาเมือน**. นครราชสีมา: กระทรวงวัฒนธรรม, ม.ป.ป.
- กรมศิลปากร. **ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ปริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2550.
- เชษฐ ดิงสัญชลี, รศ.ดร. **ประวัติศาสตร์ศิลปะ อินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รูปแบบ พัฒนาการ ความหมาย**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ หจก.เรือนแก้วการพิมพ์, 2560.
- เดวิด เซนเลอร์. **พรรณงาม เหล่าธรรมสารและคณะ แปล. ประวัติศาสตร์กัมพูชา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- ปราสาทตาเมือนธมมนต์คำสาปในจารึก “ปราสาทตาเมือนธม” PRASAT TA MUEAN THOM มนต์คำสาปในจารึก [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <http://review.tourismthailand.org/prasattamueanthom/> [22 กันยายน 2560].
- ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล. **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สานใหม่, 2553.
- สมัย สุทธิธรรม. **สารคดี ชุด เส้นทางปราสาท "ปราสาทตาเมือนโต๊ด ปราสาทตาเมือนธม"**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2537.
- สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. **ศัพทานุกรมโบราณคดี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, 2550.
- [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://travel.thaiza.com/guide/196178/> [22 กุมภาพันธ์ 2561].
- [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: http://th.wikipedia.org/ปราสาทตาเมือน#/media/File:Prasat_Ta_Muen-2-HDR.jpg [22 กุมภาพันธ์ 2561].
- [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%> [22 กุมภาพันธ์ 2561].
- Coedes, George. แปลโดย ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล. “ที่พักคนเดินทางของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7.” **ศิลปวัฒนธรรม** 16, 2 (ธ.ค. 2537): 104-106.

Michel Petrotchenko. **Angkor temples the guidebook third edition**. Bangkok: amarin printing & publishing Pcl, 2014.

Veeratum Thadthong. **ปราสาทตาเมือน จังหวัดสุรินทร์**. [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: http://veeratum.sourwanee.blogspot.com/2013/02/blog-post_6512.html[16 February 2013].